ב"ה

מדוע שני עמים חכמים נלחמים זה בזה?

היוונים ידועים בחכמתם הרבה שהורישו לעולם. מדוע אם כן, לא ידעו להעריך את היהודים – "עם הספר", ואת החכמה והמוסר שהביאו לעולם? מדוע הם נלחמו בנו?

חוברת למרצה

תובנות לחיים

טעימה מתורתו של הרבי

חג החנוכה

THE SHLUCHIM OFFICE

חג החנוכה

לתרומות והקדשות, צרו קשר: jewishinsights@shluchim.org

©

Published and Copyright 2021 by

Shluchim Office International

816 Eastern Parkway, Brooklyn, NY 11213

718.221.0500

5782 - 2021

נוסד בימי השבעה לזכרון ולע"נ הרב גבריאל נח וזוגתו רבקה הי"ד הולצברג
שלוחי הרבי במומבאי, הודו

תוכן השיעור:

א. חנוכה - חג החכמה.....5

הרבי מביא את דברי הגמרא, שהסיבה העיקרית לחג החנוכה היא נס פח השמן. מהו "אור"? אור מסמל חכמה, שכן היא נותנת לאדם את היכולת להבחין בין טוב לרע.

ב. ההבדל בין חכמה לתורה.....5

אם היוונים אהבו את החכמה, שואל הרבי, מדוע הם נלחמו בנו כל כך?

התשובה מבוססת על ההבחנה בין תורה לחכמה. המרדף אחר חוכמה בפני עצמה, אינו מכריח התנהגות נכונה ומוסרית. התורה, לעומת זאת, מהווה מדריך מעשי לחיי האדם.

אמנם, אדם עלול לגשת ללימוד התורה כעיסוק שכלי גרידא; אך גישה זו, אומר הנביא ירמיהו, יכולה להביא עלינו חורבן. במקור 1, אנו לומדים את דברי הנביא ירמיהו, שארץ ישראל חרבה כי – "ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה". במקור 2 שואל התלמוד: למה בדיוק התכוון הנביא? והתשובה היא שהעם לא בירך לפני לימוד התורה. במקור 3 שואל הב"ח: עונש כה חמור על עבירה כה קלה? ומשיב, שאי אמירת הברכה משקפת את הגישה, שלימוד התורה היא עיסוק שכלי בלבד ואינה חכמת ה', ולכן היא הביאה חורבן.

אין הדבר מעיד על כך שאיננו מכירים בחכמת האומות (מקור 4). להיפך, מסביר הרבי, התורה מכירה ומעריכה את תרומת האומות בתחומי הרפואה והאסטרונומיה ועוד. אך אפילו התרומות הפילוסופיות והמוסריות הגדולות של אריסטו וסוקרטס לא עצרו אותם מלעשות מעשים לא הולמים... הם לא חשבו שחוכמתם אמורה להשפיע על מעשיהם.

הייחודיות של התורה היא, שכל מעלתה היא שהלימוד משפיע על המעשה. רבי יוחנן אומר: אם הרב אינו דומה למלאך ה' ואינו נוהג בצורה המוסרית שמטיף, אין ללמוד תורה ממנו. במילים אחרות, לא מדובר רק על חכמה; מדובר על קיום מעשי (מקור 5).

ג. המיתולוגיות הפראיות.....11

בהרבי מסביר כי ליהודים וליוונים היו גישות שונות לחכמה. עבור היהודי, היסוד הוא קיום התורה. החתירה לידע תורני היא אמצעי להשגת מטרה – לדעת כיצד ליישם נכונה את עקרונות התורה שניתנו מהקב"ה. בקרב היוונים, לעומת זאת, החוכמה היא היא המטרה העליונה. אך מכיוון שהאדם מושפע מתאוותיו, הוא יכול להתאים את החכמה לרצונותיו האפלים ביותר..

זה גם מסביר את הגישות השונות לאלוקות: עבור היהודי, הקב"ה הוא לגמרי מעל הטבע, ולכן חייבים לציית למצוותיו, והחכמה אמורה לסייע לכך. במיתולוגיות היוניות לאידך, האדם הוא במרכז, הוא זה שברא את האלילים, ולכן הוא גם ביטא בהם את תאוותיו. כפי שאנו רואים שאלילים רבים מבטאים התנהגויות שליליות קשות.

זו הסיבה שהיוונים נלחמו בנו: הם כיבדו את היסודות האינטלקטואליים של העם היהודי, אך לא יכלו להשלים עם העובדה שהם כפופים לרצונו של הקב"ה.

זהו נס חג החנוכה: החכמה המוסרית האמתית גברה על אינטלקטואליות חסרת יושר ומוסר, ומאירה את אורה לדורות הבאים.

פתיחה

בשיעור זה, שואל הרבי שאלה פשוטה: שני העמים – ישראל ויוון – אהבו מאוד את החכמה. מדוע אם כן קידשו היוונים מלחמה על היהודים? מה הפריע להם כל כך?

הרבי מנתח את התייחסותם של היוונים ושל עם ישראל לַחכמה. סקירה קצרה של הנהגת אריסטו וסוֹקְרַטֶס בחייהם האישיים, מלמדת אותו על הצורה בה התייחסו לחכמה, שמובילה אותנו להבנה מדוע שנאו היוונים כל כך את הצורה בה היהודים למדו והתייחסו לחכמה.

הצצה למלחמת המוחות בין היוונים למכבים שמלמדת אותנו פרק בגישה הראויה למחקר ולימוד.

א. חנוכה – חג החכמה

>> הרבי

חג האורים

מאי חנוכה", "על איזה נס קבעוה", והיינו[1] שהשאלה היא מהו עיקר הנס שבגללו קבעו חנוכה - מבואר בגמרא, שחנוכה נקבע על זה ש"מצאו פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים".

וכיון שחנוכה נקבע על נס השמן, מובן, שההוראה שלמדים מחנוכה על כל המצוות צריכה להיות מנרות חנוכה.

ויש לבאר תחלה מהו ענין הנר:

דובר כמה פעמים[2] שענין האור - פעולת הנר - אינו פועל דבר חדש שלא היה עד עתה, אלא רק מאיר ומורה מה שישנו כבר - שיוכלו לראות ולבחון מהות הדבר שנמצא בסמיכות אליו, אם זה דבר שצריך להזהר ממנו או דבר שצריך להיות להוט אחריו; אם זוהי דלת שמוליכה אל המרחב, או שזהו בור שיכולים ליפול בו לשאול תחתית; אם זה שחור או לבן, וכיוצא בזה.

אור מסמל חכמה

וביאור שייכות ענין זה למלחמת היוונים עם בני ישראל:

נוסף על ענין האור כפשוטו, ישנו עוד ענין של אור - ענין השכל, שמאיר לאדם, שהרי "הכסיל בחושך הולך", ואילו "חכם עיניו בראשו"[3], שרואה כל דבר לאשורו - ממה צריך להזהר, "סור מרע", ובמה להשתדל - "עשה טוב".

האור מלמד אותנו מה נמצא בחדר, מה מסוכן, מה טוב וכדומה. כך גם השכל. החכמה מלמדת אותנו מה טוב ומה לא-טוב, וממה עלינו להישמר. כבר אמר שלמה המלך, החכם מכל אדם: "הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ" (קהלת ב, יד). הקשר בין חכם לאור וכסיל לחושך ברור: חכמה היא כאבוקת אור שמאירה לאדם את דרכו שידע מהו הדבר הראוי.

---

1) ראה גם "רשימות" חוברת קכה ע' 10. לקו"ש ח"י ע' 143. חכ"ה עע' 237.
2) ראה גם תו"מ חנ"א ע' 414. ועוד.
3) קהלת ב, יד.

ב. ההבדל בין חכמה לתורה

>> הרבי

מדוע נלחמו שני העמים זה בזה?

והנה, ענין השכל מצינו הן אצל היוונים, כידוע בדברי ימי עולם של הזמנים ההם (והובא גם בחסידות[4]) שהיוונים עסקו בלהט בעניני חכמה ושכל, והן אצל בני ישראל, שגם הם עוסקים בלהט בעניני חכמה ושכל, כמו שכתוב[5] "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים".

ולכאורה, כיון ששניהם - הן היוונים והן בני ישראל להבדיל - היו להוטים אחר עניני שכל, מדוע היתה ביניהם מלחמה, לא רק בענינים פרטיים, אלא גם בנוגע לעצם מציאותם, ועד להיפך החיים?!

ההבדל בין חכמה לתורה

ויובן על פי מה שכתוב במדרש "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמין יש תורה בגויים אל תאמין"[5ב] - שהחילוק ביניהם מובן מהשמות שבהם נקראים (כמבואר בשער היחוד והאמונה[6] שהשם מורה על תוכנו של הדבר הנקרא בשם זה) - "חכמה" או "תורה":

"חכמה" - הוא ענין השכל כשלעצמו, שאכן מאיר שיוכלו לראות ולהבחין מהות הדבר, אבל אינו מחייב את ההנהגה בפועל; הוא יודע אמנם שדבר זה טוב ורצוי, ודבר זה רע ובלתי רצוי, אבל אין זה קשור עם דרכו בחיים, כך, שיכול להתנהג ולעשות גם היפך המובן בשכל.

אבל "תורה" - היא מלשון הוראה[7], היינו, שלא זו בלבד שנעשה אצלו מואר לראות מה טוב ומה רע, אלא שמשפיע ופועל על דרכו בחיים, שהנהגתו בפועל תהיה באופן המתאים להמובן בשכלו.

הרבי מחדד את ההבדל בין תורה לחכמה. חכמה היא השכל כשלעצמו, שלא קשור למעשה בפועל, אך תורה היא מלשון הוראה. חשיבות השכל ביהדות היא כתוצאה מתפקידו להורות לנו את הדרך הנכונה.

ולהעיר, שנוסף על כללות החילוק בין חכמה לתורה, הנה בתורה גופא יכולה להיות הגישה ללימוד התורה באופן שזוהי חכמה עריבה, או באופן שזוהי תורתו של הקב"ה,

---

4) ראה תו"א פרשתנו מא, א. ד"ה מאי חנוכה בסה"מ אידיש הנ"ל. ועוד.
5) ואתחנן ד, ו.
5ב) איכ"ר פ"ב,יג.
6) איכ"ר פ"ב, יג.
7) פ"א.
8) ראה רד"ק תהלים יט, ח. גו"א ר"פ בראשית (בשם הרד"ק). זח"ג נג, ב

"תורתך", ועל זה אמרו[8] "זכה נעשית לו סם חיים", ואז נעשית גם הנהגתו בפועל על פי התורה והמצוות, מה שאין כן כשלומד סתם חכמה עריבה, הרי זה באופן ש"לא זכה נעשית לו כו'"[9] (היפך סם חיים), וכמאמר רבותינו ז"ל[10] שכאשר אין מברכין בתורה תחילה, והיינו, ששוכחים על "נותן התורה"[11], אזי נעשה מעמד ומצב ש"אבדה הארץ"[12]- חורבן הארץ בגשמיות, ובני ישראל יוצאים לגלות בגשמיות ובחומריות.

הבעיה בחכמה שלא קשורה למעשה, יכולה להיות גם בתורה. אם לומדים את התורה כמו שלומדים חכמה גרידא, ז.א, שלהאדם הלומד את התורה נהנה מהשכל שבה בלבד, ולא מכיר בכך שהיא תורת ה' שֶׁמּוֹרָה לו כיצד להתנהג בחיי היום-יום, או אז, במקום שתהיה סם החיים הופכת היא לסם המוות.

שלא ברכו בתורה תחילה

מקור 1 ירמיה, פרק ט', פסוקים י"א-י"ב

הנביא ירמיה מקונן על חורבן בית המקדש, ושואל, "על מה אבדה הארץ?" ומשיב:

מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־זֹאת, וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־ה' אֵלָיו וְיַגִּדָהּ. עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ, נִצְתָּה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר. וַיֹּאמֶר ה': עַל־עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם, וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי, וְלֹא־הָלְכוּ בָהּ:

מקור 2 תלמוד בבלי, מסכת נדרים, דף פ"א עמוד א' (ערוך ומבואר)

רב יהודה מנתח את דברי הנביא.

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: מַהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "מִי הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי ה' אֵלָיו וְיַגִּדָהּ עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְתָּה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר"? דָּבָר זֶה נִשְׁאַל לַחֲכָמִים ("הָאִישׁ הֶחָכָם") וְלַנְּבִיאִים ("וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי ה' אֵלָיו") וְלֹא פֵּרְשׁוּהוּ.

עַד שֶׁפֵּרְשׁוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר מִיָּד אַחַר כָּךְ: "וַיֹּאמֶר ה' עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם וְלֹא שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא הָלְכוּ בָהּ".

וְלִכְאוֹרָה זֶהוּ "לֹא שָׁמְעוּ בְקוֹלִי" זֶהוּ "לֹא הָלְכוּ בָּהּ"!

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: הַכַּוָּנָה בַּבִּטּוּי "לֹא הָלְכוּ בָּהּ" הִיא שֶׁאֵין מְבָרְכִין בַּתּוֹרָה תְּחִלָּה, וְעַל כָּךְ נֶעֱנָשִׁים בָּעֲנָשִׁים הַחֲמוּרִים הַנִּזְכָּרִים שָׁם.

בפסוק הראשון שואל הנביא: "על מה אבדה הארץ?" ומציין ששאלו את "האיש החכם" ואת "אשר דיבר פי ה' אליו" — הנביא, ושניהם לא סיפקו את התשובה. אך בפסוק הבא הקב"ה בעצמו מספק את התשובה, והיא, 'על כך שעזבו את תורתי, לא שמעו בקולי ולא הלכו בה'.

שואלת הגמרא: מה ההבדל בין "לא שמעו בקולי" ובין "לא הלכו בה"? לכאורה הכוונה זהה. מפרש רב יהודה, שהכוונה ב"לא הלכו בה" היא שלא ברכו בתורה לפני הלימוד.

---

9) יומא עב, ב.
10) נדרים פא, א. וש"נ. וראה ר"ן שם.
11) נוסח ברכת התורה.
12) ירמי' ט, יא.

מהו החטא הגדול בכך שלא ברכו את ברכת התורה לפני הלימוד? (הם למדו תורה, רק שלא ברכו את ברכת התורה לפני הלימוד.)

זו בדיוק נקודת השיעור. התורה אינה חכמה שניתנה לנו לשם שעשוע אינטלקטואלי. התורה היא חכמת ה' שניתנה לעם ישראל כדי להורות את הדרך בה יש לחיות ולהתנהג. כאשר אדם אינו מברך בתורה לפני הלימוד, הוא כביכול מצהיר שהוא לומד את התורה כמו חכמה רגילה.

כתוצאה מכך, הופכת התורה לסם המוות, עד כדי כך, שזו הייתה אחת הסיבות לחורבן בית המקדש.

מקור 3 בית חדש, אורח חיים, סימן מ"ז

הב"ח מדגיש את חשיבות ברכת התורה ואת חומרת הלימוד בלעדיה.

יֵשׁ לִתְמוֹהַּ מְאֹד, לָמָּה יָצָא כָּזֹאת מִלְּפָנָיו, לְהַעֲנִישָׁם בְּעוֹנֶשׁ גָּדוֹל וְרָם כָּזֶה עַל שֶׁלֹּא בֵּרְכוּ בַּתּוֹרָה תְּחִלָּה, שֶׁהוּא לְכָאוֹרָה עֲבֵירָה קַלָּה?

וְנִרְאֶה דְּכַוָּנָתוֹ יִתְבָּרֵךְ מֵעוֹלָם הָיְתָה, שֶׁנִּהְיֶה עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה כְּדֵי שֶׁתִּתְעַצֵּם נִשְׁמָתֵינוּ בְּעַצְמוּת וְרוּחָנִיּוּת וּקְדוּשַׁת מְקוֹר מוֹצָא הַתּוֹרָה, וְלָכֵן נָתַן הקב"ה תּוֹרַת אֱמֶת לְיִשְׂרָאֵל בְּמַתָּנָה שֶׁלֹּא תִּשָּׁכַח מֵאִתָּנוּ, כְּדֵי שֶׁתִּתְדַּבֵּק נִשְׁמָתֵינוּ וְגוּפֵינוּ בְּרַמַ"ח אֵיבָרִים וּשְׂסָ"ה גִּידִין בְּרַמַ"ח מִצְוַת עֲשֵׂה וּשְׂסָ"ה לֹא תַּעֲשֶׂה שֶׁבַּתּוֹרָה...

אֲבָל עַתָּה שֶׁעָבְרוּ עַל חוֹק זֶה, שֶׁלֹּא עָסְקוּ בַּתּוֹרָה כִּי אִם לְצוֹרֶךְ הַדְּבָרִים הַגַּשְׁמִיִּים לַהֲנָאָתָם, לֵידַע הַדִּינִים לְצוֹרֶךְ מַשָּׂא וּמַתָּן, גַּם לְהִתְגָּאוֹת לְהַרְאוֹת חָכְמָתָם, וְלֹא נִתְכַּוְּנוּ לְהִתְעַצֵּם וּלְהִתְדַּבֵּק בִּקְדוּשַׁת וְרוּחָנִיּוּת הַתּוֹרָה וּלְהַמְשִׁיךְ הַשְּׁכִינָה לְמַטָּה בָּאָרֶץ...

רבי יואל סירקיש 1561–1640

מכונה "הב"ח" על שם חיבורו הנרחב – "בית חדש" על ארבעת הטורים. מגדולי האחרונים והפוסקים בדורות האחרונים. היה עשיר גדול שהאכיל תלמידים רבים מישיבתו הגדולה על שולחנו.

יש חכמה בגויים!

מקור 4 משנה תורה להרמב"ם, הלכות קידוש החודש, סוף פרק י"ז

וְטַעַם כָּל אֵלּוּ הַחֶשְׁבּוֹנוֹת, וּמִפְּנֵי מָה מוֹסִיפִים מִנְיָן זֶה וּמִפְּנֵי מָה גוֹרְעִין, וְהֵיאַךְ נוֹדַע כָּל דָּבָר וְדָבָר מֵאֵלּוּ הַדְּבָרִים, וְהָרְאָיָה עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר, הִיא חָכְמַת הַתְּקוּפוֹת וְהַגִּימַטְרִיּוֹת שֶׁחִבְּרוּ בָּהּ חַכְמֵי יָוָן סְפָרִים הַרְבֵּה, וְהֵם הַנִּמְצָאִים עַכְשָׁו בְּיַד הַחֲכָמִים.

אֲבָל הַסְּפָרִים שֶׁחִבְּרוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ בִּימֵי הַנְּבִיאִים מִבְּנֵי יִשָּׂשכָר, לֹא הִגִּיעוּ אֵלֵינוּ.

וּמֵאַחַר שֶׁכָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים, בִּרְאָיוֹת בְּרוּרוֹת הֵם, שֶׁאֵין בָּהֶם דִּפְּי, וְאִי אֶפְשָׁר לְאָדָם לְהַרְהֵר אַחֲרֵיהֶם, אֵין חוֹשְׁשִׁין לַמְחַבֵּר, בֵּין שֶׁחִבְּרוּ אוֹתָם נְבִיאִים, בֵּין

שֶׁחִבְּרוּ אוֹתָם הָאֱמוּת. שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁנִּתְגַּלָּה טַעֲמוֹ וְנוֹדְעָה אֲמִתָּתוֹ בִּרְאָיוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם דֹּפִי, אָנוּ סוֹמְכִין עַל זֶה הָאִישׁ שֶׁאָמְרוּ אוֹ שֶׁלִּמְּדוּ, עַל הָרְאָיָה שֶׁנִּתְגַּלְּתָה וְהַטַּעַם שֶׁנּוֹדַע.

>> הרבי

תורת אמת אומרת שאצל גויים יש חכמה ושכל, ועד שבכמה ענינים צריך לשאול אצלם, כמו בנוגע לחכמת הרפואה, שעל פי תורה יש לרופא הגוי ידיעה בעניני רפואה; וכן בנוגע לחכמת התכונה, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות קידוש החודש[13] שיש עניני חשבונות שנלקחו מחכמי הגויים (אלא שמשמעות דברי הרמב"ם שחכמת הגויים גופא מקורה בתורה).

מה לְמֵדִים מאריסטו וסוֹקְרַטֶס

אבל אף על פי כן, הידיעה והחכמה שלהם אינה פועלת על הנהגתם בפועל, ומבלי הבט על כך שיודעים ורואים מה טוב ומה רע, יכולים להתנהג באופן הפכי, כיון שהחכמה אינה קשורה עם מעשה בפועל. ועד שיכולה להיות מציאות ש"חכמים המה להרע"[14], והיינו, שאף על פי שנקראים בתורת אמת בשם "חכמים", מנצלים את חכמתם להנהגה הפכית: "להרע". - העדר השכל הוא גם מצב בלתי רצוי, אבל גרוע יותר כשמנצלים את השכל "להרע"!

וכידוע הסיפור[15] אודות אריסטו שהיה מגדולי חכמי יון, - ועד שעליו קאי התואר "חכם" סתם שמופיע בספרי חכמי ישראל שבימי הביניים[16], וגם הרמב"ם משבח ביותר גודל חכמתו, כפי שמצינו בכמה מאגרותיו[17] - שפעם תפסו אותו במעשה בלתי רצוי, וכאשר שאלו אותו: היתכן שחכם גדול כמוך שהעמיד תלמידים רבים, יעשה דבר מאוס כזה - השיב: "עכשיו אינני אריסטו"!... בשעה שעוסק בחכמה - אזי הוא "אריסטו", אבל כשבא למעשה בפועל - אינו "אריסטו", כיון שחכמתו אינה קשורה עם המעשה שתחייב שהנהגתו בפועל תהיה בהתאם לחכמתו.

וכן מצינו אצל עוד אחד מהגדולים שבהם בענין החכמה - שנקרא בשם סוקראטס (שאודותיו מביא החוות יאיר[18] את הפתגם "אהוב כו' רק האמת אהוב יותר"), שסדר החיים שלו היה באופן פראי, ובפרט בנוגע לחיי האישות היתה הנהגתו שלא באופן המתאים (ואצלו היה זה דבר הרגיל (לא כמו אריסטו, שתפסו אותו פעם), ועד שאפילו לא שאלו אותו על זה) - כיון שחכמתו לא פעלה על הנהגתו בפועל.

מה שאין כן אצל בני ישראל יש "תורה", והיינו, שאור השכל שמאיר לו שיוכל לראות מה טוב ומה לא טוב, מחייב שהנהגתו בפועל תהיה באופן המתאים לחכמה.

13) ספי"ד.
14) ירמי' ד, כב.
15) ראה גם תו"מ חנ"ג ע' 135. וש"נ.
16) ראה גם תו"מ חל"ח ע' 255.
17) ראה שו"ת שלו פאר הדור סוסקמ"ג.
18) ראה שו"ת שלו רס"ט

הנהגת גדולי חכמי אומות העולם (שהיהדות הכירה בחכמתם), מחדדת את ההבדל בין תורה לחכמה. אריסטו וסוֹקְרַטֶס שהיו מגדולי חכמי אומות העולם וידועים בחכמתם הרבה בענייני מוסר, לא ראו בעיה בכך שהם אישית עושים מעשים בלתי-מוסריים. "מה הקשר", טענו "בין החכמה שאני מלמד, לבין חיי האישיים?"

מסופר על אחד החכמים, שבאו אליו בטענה מדוע אינו חי בצורה שמשקפת את המוסר שהוא מלמד? השיב החכם: "כאשר אני מלמד גיאומטריה, האם מצופה ממני להיות משולש? מדוע אם כן, כאשר אני מלמד מוסר, מצופה ממני להיות אדם מוסרי?"

זו הבעיה בלימוד חכמה לשם תענוג שכלי גרידא. חכמה כזו אינה מכריחה את האדם לנהוג בצורה שמתאימה למסקנת השכל, ולפעמים גם באופן הפכי לגמרי – להרע...

ביהדות, לעומת זאת, מצופה מכל מנהיג רוחני לחיות על פי הסטנדרטים שהוא מלמד. התורה אינה רק חכמה תיאורטית, אלא חכמה שניתנה לנו מבורא עולם אשר מלמדת אותנו כיצד לנהוג בחיי היום-יום. חכם שנוהג בצורה הפוכה מהדברים הכתובים בתורה אותם הוא מלמד, לא ימצא לעצמו תלמידים...

(כמובן שגם ביהדות ישנים מצבים שמנהיג רוחני נכשל, אך גם המנהיג החוטא יודה שזו בעיה ויחפש דרכים לתקנה. אף רב שנתפס בחטא לא יעז להצטדק ולומר, "מה הקשר בין הנהגתי האישית ובין מה שאני מלמד?" משום שכל אחד מבין ויודע שמטרת התורה היא המעשה בפועל, ואי אפשר להפריד ביניהם).

מקור 5 תלמוד בבלי, מסכת מועד קטן, דף י"ז עמוד א'

רבי יוחנן מדגיש את הנקודה הזאת, ומלמד אותנו מאיזה רב ראוי ללמוד תורה:

כָּךְ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מַהוּ שֶׁכָּתוּב (מלאכי ב, ז) "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְּשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת הוּא"? אִם דּוֹמֶה הָרַב לְמַלְאַךְ ה', יְבַקְּשׁוּ תּוֹרָה מִפִּיו. וְאִם לָאו, אַל יְבַקְּשׁוּ תּוֹרָה מִפִּיו.

אם הרב אינו דומה למלאך ה' – אינו נוהג בצורה מוסרית כפי שמטיף – אין ללמוד תורה ממנו.

רבי יוחנן

180–280 לספירה בקירוב

מגדולי אמוראי ארץ ישראל, ועורך התלמוד הירושלמי. חי בתקופה שהנהגת היהדות בבבל הפכה לדומיננטית בהנהגת עם ישראל, ונלחם בכל כוחו להשאיר את ארץ ישראל כמרכז התורה. היה יפה תואר בצורה יוצאת מן הכלל.

ג. המיתולוגיות הפראיות

>> הרבי

מהו עיקר ומהו טפל

וסיבת החילוק - דלכאורה, כיון שאצל שניהם, הן אצל היוונים והן אצל בני ישראל, להבדיל, ישנו ענין השכל, מדוע חלוקים הם זה מזה? - היא באופן הגישה לענין החכמה:

הגישה של בני ישראל היא - מתוך ידיעה שהעיקר הוא המעשה בפועל[19], שלכל לראש צריך להיות ההנהגה בפועל על פי התורה והמצוות, ובשביל זה הוא הלימוד - לידע את המעשה אשר יעשון ואלה אשר לא תעשינה, כך, שכל מציאות השכל הוא בבחינת "משרת" בלבד, "רקחות וטבחות"[20], לענין המעשה בפועל.

ולכן לא יכול להיות אצל בני ישראל הענין ד"חכמים המה להרע", דכיון שהיסוד הראשון אצלם הוא שצריך להתנהג בפועל על פי הוראת התורה, וכל מציאות השכל אינו אלא "משרת" בלבד, לידע מה טוב ומה לא טוב, כדי שיתנהג בפועל באופן כזה - לא יתכן שתוצאת החכמה תהיה "להרע", שהרי כל החכמה היא רק כדי לידע איך צריכה להיות ההנהגה בפועל.

מה שאין כן אצל היוונים - היסוד הוא החכמה והשכל כשלעצמו, ובאופן שזהו ענין לעצמו, ולכן, כשבא להנהגה בפועל, הנה כיון ש"אדם קרוב אצל עצמו"[21], ו"עיר פרא אָדם יולד"[22], נעשה "משוחד" מתאוותיו, ועושה ככל העולה על רוחו, ועד שאפילו אם רוצה להתנהג על פי השכל, הרי התאוות הם בתוקף יותר, ואינו מתפעל כלל מהחכמה והשכל, ועד שמנצל את שכלו להנהגה ההפכית - "חכמים המה להרע".

ביהדות, העיקר הוא המעשה – לנהוג כהוראת התורה, השכל רק משרת להביא אותנו לכך. לשכל אין חופש להתקדם לכל עבר. המטרה כבר שורטטה, ועל האדם למצוא את הדרך הנכונה להגיע אליה.

לאידך, אצל אומות העולם, השכל הוא העיקר. הוא זה שקובע את המטרה. וכיון שבטבעו נולד האדם עם תאוות רבות וחזקות, הן יכולות להשפיע על השכל ולכוונו למטרה אפלה אליה הן מִתְאַוּוֹת. כך יוצא שבמקום שהשכל יכוון את האדם אל המקום הנכון, הוא הופך למכשיר לתאוותיו האפילות ביותר של האדם.

19) ראה אבות פ"א מי"ז.
20) ראה שמואל-א ח, ג. וראה גם תו"מ חל"ו ע' 324. וש"נ.
21) יבמות כה, ריש ע"ב. וש"נ.
22) איוב יא, יב.

מדוע לגוים יש אלילים רבים?

וענין זה גופא בא בגלל נקודה נוספת:

הסיבה לכך שאצל בני ישראל היסוד הוא שמוכרחת להיות ההנהגה בפועל כדבעי היא - לא בגלל חיוב השכל, אלא בגלל שכך צוה הקב"ה, והרי הוא יודע ומכיר בכך שהקב"ה הוא למעלה מכל הענינים, וכפי שנקרא בפי כל (הן גדולים, והן נשים ותינוקות): "דער אויבערשטער" (באידיש: העליון), כך, שאיזה ענין שנתפוס - הרי הוא למעלה ממנו. ולדוגמא: כאשר נתפוס את ענין השכל - הרי הקב"ה הוא למעלה מזה; כל העולם כולו - הקב"ה הוא למעלה מזה; כל העולמות כולם עם כל הפרטים ופרטי פרטים - הרי הוא למעלה מהם. וכיון שהקב"ה אומר שהעיקר שתהי' ההנהגה בפועל כדבעי, הרי זהו היסוד; ולאחרי זה יכולים לגשת ללימוד החכמה, כדי לדעת מה צריך לעשות ומה לא צריך לעשות (ועד שגישה זו פועלת שגם לימודו בחכמות חיצוניות יהי' באופן כזה).

מה שאין כן גוים - יש גם אצלם ענין של אלקות, אבל אין זה היסוד וההתחלה, אלא בתור תוצאה ומסובב מהתאוות ורצונות שלהם. ולכן יש אצלם אלקים רבים, דכיון שיש להם כמה תאוות ורצונות, הנה גם האלקות (שבא בתור מסובב מהתאוות ורצונות שלהם) הוא באופן של ריבוי. ולכן מצינו שגם בנוגע להאלקות שלהם מתארים הם ענינים של גניבה וגזילה ועריות וכו', כידועי מה שכתוב בספריהם (ש"צונו הקב"ה שלא לקרות באותן הספרים כלל כו'") - דכיון שהאלקות שלהם הוא באופן של מסובב מתאוותיהם, לכן מתארים בו את תאוותיהם.

ההבדל שמצינו בין חכמת ישראל ובין חכמת יוון, מצינו גם בהבדל בין אלוקי ישראל ובין "אלוקי" העמים. לעם ישראל יש אלוקים אחד. כל ילד יהודי יודע שהקב"ה מעל ומעבר לכל דבר שאנו מבינים, ולפיכך מחויבים אנו לציית להוראותיו. אצל אומות העולם, לעומת זאת, אלילים הם המצאת האדם, וכיון שלאדם תאוות רבות, לכן ביטא אותן באלילים שיצר [אלילים רבים מבטאים גניבה, עריות וכו'].

המשמעות האמיתית של המלחמה

ולכן היתה מלחמה בין היוונים לבני ישראל:

אף על פי שגם היוונים היו להוטים אחר ענין השכל - הרי זה היפך החכמה של בני ישראל, כיון שהגישה של היוונים היא שהיסוד הוא החכמה והשכל, ובאופן שזהו ענין בפני עצמו שאינו שייך להנהגה בפועל, ובנוגע למעשה בפועל הרי הוא מתנהג כרצונו, מבלי להתחשב כלל במציאותו של הזולת, וכאשר מציאות הזולת מפריעה לו, הרי הוא שולל ומבטל אותה, ועד שמוכן לבטלה מכל וכל, באופן של היפך החיים, רח"ל. ולכן היתה מלחמה בין היוונים ובין בני ישראל להבדיל, ועד למלחמה כפשוטה.

וזהו ענין נס חנוכה - "שגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום", ואז "מצאו .. פך אחד של שמן שהי' מונח בחותמו של כהן גדול... והדליקו ממנו כו'" - לא רק אור סתם שאינו שייך להנהגה בפועל, אלא אור שמורה לאדם כיצד להתנהג, ופועל עליו שיתנהג כן בפועל - שזהו החידוש בכך ש"הי' מונח בחותמו של כהן גדול", כפי שיתבאר לקמן (במאמר).

וכאמור שזהו כללות ענין התורה - שלא זו בלבד שמאירה לאדם שיוכל לראות מהי "דלת" ומהו "בור", אלא פועלת שהנהגתו בפועל תהיה כפי חיוב השכל, ועד שפועל שגם הענין שהי' תחילה בור ותקלה, יתהפך להיות ענין של תקנה.

היוונים לחמו בעם ישראל, משום שאף שלכאורה שני העמים עסקו בלהט בעניני חכמה ושכל, הם באו מכיוונים מנוגדים לגמרי. היוונים קידשו את השכל ונתנו לשכל את המשקל הגדול ביותר. היהודים, לאידך, לקחו את השכל – שבעיני היוונים היה הדבר החשוב ביותר – והשתמשו בו כ"משרת" לאמונה בה'. הם קודם ציירו את המטרה – ציות להוראות הקב"ה – ואז השתמשו בשכל כ"משרת", שיעזור להם להבין ולקיים את הוראות ה'.

את זה היוונים לא יכלו לסבול. לא הייתה להם בעיה עם לימוד התורה כשלעצמו. לא הייתה להם בעיה אפילו עם שמירת המצוות והמנהגים היהודיים. הם לא יכלו לסבול שלימוד חכמת התורה נעשה באופן כזה שהיא משרת את רצון ה' ומתבטל אליו. על כך הם יצאו למלחמה.

הסוף ידוע. המכבים יצאו למרד וניצחו. הם מצאו פך שמן אחד, קדוש וטהור, והדליקו עמו אור בבית המקדש שהאיר את העולם כולו. אור שמורה לאדם כיצד לנהוג בצורה מוסרית כרצון ה'. את זאת הם הורישו לעם ישראל במשך כל הדורות: את האמונה בה' ואת הידיעה שתפקיד החכמה לשרת את האדם בעשיית הטוב, ולא, חס ושלום, להיפך.

משיחת שבת פרשת מקץ, שבת חנוכה, ה'תשל"א. רשימת השומעים בלתי מוגה

תורת מנחם, חלק ס"ג עמוד 9.